

A SZÖVEG SZINTJE

(az alakzatok: ismétlés, ellentét,
halmozás, gondolatritmus, kihagyás,
felcserélés)

Alakzat: A klasszikus retorika **alakzat**nak nevezi a beszédészépítő, nagyobb kifejezőerőt szolgáló eljárásokat, melyek mutatkozhatnak a hangalakban a szerkesztésben, de szövegszervező erővé is válnak.

Az alakzatok a nyelv több szintjén használható szerkesztésmódok, amelyek stilisztikai és szövegszervező (kohéziós) szerepet töltenek be.

Alakzatok:

(Szikszainé Nagy Irma: Stilisztika)

ismétlés	párhuzam	gondolatritmus
refrén	felsorolás	részletezés
szóhalmazozás	fokozás	ellentét
chiazmus	túlzás és kicsinyítés	irónia
eufemizmus	[gúny]	[kakofemizmus]

Legismertebb alakzatok:

(hangalakzatok: alliteráció és a rím)

Alliteráció: a szó eleji mássalhangzók összecsengése.

Pl. „Világ világa, virágnak virága, keserűen kínszatul, vos szégekkal veretül! (Ómagyar Mária-siralom)

Rím: szintén hangalakzat a verssorok végén szereplő szavak/szótagok (mgh) összecsengése.

Enjambement (anzsambman): a mondathatár és a vers sorszerkezete gyakran nem igazodik egymáshoz, a mondatszerkezet nem zárul le a verssor, a versszak végén, hanem átkígyózik a következő sor, a következő versszak elejére.

„Nem maradok veled. Patás kentaurokhoz
indulok a vadonba s a mezei nők közt
este sörényes cimboráimmal a tűznél
leheveredve telt tömlők és duda mellett
telekurjongatom az állatszagú erdőt.” (Szabó Lőrinc)

Ismétlés

1. A szavak, szó szerkezetek változatlan formában ismétlődnek:

Pl. teljes szóalakismétlés

„Látta Miklós bizony, hogy ne látta volna ...” (Arany: Toldi)

2. Csak a szótő ismétlődik /figura etimologica/

„Lelkemből lekedzett gyönyörű magzatom...” (Arany: Toldi)

(itt csak a szótő /lélek/ ismétlődik változatlanul)

- **Tartalmi** erősítés a **halmozás, a felsorolás, a fokozás és az ellentét.**
- A **felsorolás** nem rokon értelmű szavak azonos mondatrészi szerepben való alkalmazása tartalmi erősítés céljából:

*„Adjon az Isten
szerencsét,
szerelmet, forró
kemencét,
üres vékamba **gabonát,**
árva kezembe
parolát... ”*

(Nagy László: Adjon az Isten)

**„Gyöngy, harmat, lilium, szellő, sugár, villám
Hajnal, korom, szélvész, hattyú, rózsza, hullám,
Délibáb, menny, pokol... ha mind egybevésszed:
Recipe - és megvan a magyar
költészet.”**

(Arany János: Poétái recept)

Olvass

tovább: <https://www.galambposta.eu/magyar/irodalom-vazlatok/nyelvtan-vazlatok/koltoi-alakzatok/>

A **halmozás** hasonlít a felsorolásra, azonban az egymás után álló, eltérő hangalakú nyelvi egységek azonos jelentésmezőbe tartoznak, szinonimák.

„Tanulj dalt a zengő zivatartól,
Mint **nyög, ordít, jajgat, sír és bömböl**”

(Vörösmarty Mihály: *A vén cigány* – részlet)

A halmazás egyik speciális esete a **kötőszóhalmaz**, amikor mellérendelt mondatrészek vagy tagmondatok mindegyikét kötőszóval választjuk el.

„Mert benne élsz te minden félrecsúszott
Nyakkendőmben és elvétett szavamban
És minden eltévesztett köszönésben
És minden összetépett levelemben
És egész elhibázott életemben”

(Juhász Gyula: *Anna örök* – részlet)

•A **fokozás** elemei egymáshoz képest érzelmi vagy értelmi többletet jelentenek:

*„**Száz vasutat, ezeret!**
Csináljatok, csináljatok!”*

(Petőfi Sándor: Vasúton)

*„Hirtelen az ólak tájáról az egész
pusztát vad **visongás**, torz **jajveszékelés**,
üvöltés és **hörgés** egetverő zaja
töltötte be, mint egy szörnyű görög csata.
Így kezdődik mindig a
disznóetetés...”*

(Illyés Gyula: Három öreg)

Ellentét: egymással ellentétes
értelmű, érzelmiségű szavak,
kifejezések egymás mellett
szerepeltetése nyomatékosítás
szempontjából.

„**Vár** állott, most **kőhalom**,
Kedv s **öröm** röpkedtek,
Halálhörgés, siralom
Zajlik már helyettek.”

(Kölcsey Ferenc: *Hymnus* – részlet)

„Inkább **ma száraz barna kenyeret**
Mint **holnap lágy fehér cipót**,
apám...” (Petőfi S.: Az apostol)

Az ellentét ritkább fajtája a látszólagos képtelenség,
a **paradoxon** (egymást kizáró két állítás):

*„Te sem haltál meg, népem nagy
halottja!”*

(Arany János: Széchenyi emlékezete)

A paradoxon nem tévesztendő össze az **oximoron**nal, ahol az ellentét
jelző és jelzett szó hangulatában mutatkozik.

„édes mostoha”

A **paradoxon** két ellentétes jelentésű dolog összekapcsolása úgy, hogy az ellentét feloldható, „megfejthető”:

Akinek sok barátja van, nincs egy barátja sem.

„Jaj, mily sekély a mélység
és mily mély a sekélység
és mily tömör a hígság
és mily komor a vígság”

(Kosztolányi Dezső: *Esti Kornél éneke* – részlet)

A hiány mint alakzat

Az **ellipszis** (kihagyás) a szavak, mondatrészek hiányán, szándékos elhagyásán alapuló alakzat.

„Csak azt tudom, hogy fújnak a szelek
Csak azt tudom, hogy mint a gondolat
Csak azt tudom, hogy tisztult árnya mély
Csak azt tudom, hogy búsak az utak...”

(Vörösmarty Mihály: *Országháza* – részlet)

Az ellipszis fontos jellemzője, hogy a **hiány a kontextus alapján kitölthető**.

Az ellipszis egyik jellegzetes típusa a **kötőszóhiány**, amikor az egyes mondatrészek vagy tagmondatok közül hiányzik a viszonyukat jelölő kötőszó. Ez felerősíti a párhuzam vagy ellentét hatását.

A kutya ugat, a karaván halad.

„Pihenjünk. Takarómon pár papírlap.
Elakadt sorok. Társtalan rímek.
Megsimogatom őket halkán: írjak?”

(Tóth Árpád: *Jó éjszakát!* – részlet)

A **párhuzam** azonos vagy hasonló felépítettségű gondolatok egymás mellé állítása:

*„Fölszántom a császár udvarát,
Belevetem hazám
bubáját.”*

(Népdal)

Mondatpárhuzam vagy **gondolatritmus** keletkezik, ha szavak, szó szerkezetek, mondatok ritmikus rendben térnek vissza.

Mondatpárhuzam vagy **gondolatritmus**:

*„Az Égből dühödt angyal dobolt
Riadót a szomoru földre
Legalább száz ifjú bomolt,
Legalább száz csillag lehullott,
Legalább száz párta omolt
Különös,
Különös nyár-éjszaka volt. ” (Ady Endre: Emlékezés egy nyár-éjszakára)*

A **gondolatritmus** tartalmi párhuzam: nem tagmondatok vagy mondatok, hanem a mű nagyobb egységeinek szintjén érvényesül.

A **metalepszis** (gör. 'felcserélés') olyan metonímia, amelyben az okot fejezzük ki az okozattal, tehát **felcseréljük az előzményt és a következményt:**

isszák a mámort, arca verítékével keresi kenyerét

– ebben a példában a *mámor* és a *veríték* már a cselekvés következményeként értelmezhető.

• Alakzattípus a **felcserélés** vagy **inverzió**, más néven szokatlan szórend is. A *Szózat* keretversszakáiban az inverzió a nyomatékos felszólítás eszköze:

*„Hazádnak rendületlenül
Légy híve, ó magyar”
„ ...Légy híve rendületlenül
Hazádnak, ó magyar ”*

(Vörösmarty Mihály)

A szöveg szintjén megjelenő
alakzatok:

- ismétlés
- ellentét
- halmozás
- gondolatritmus
- kihagyás
- felcserélés

KÖSZÖNÖM A FIGYELMET!